

FÖRINTELSEN

Folkmordet på judar under andra världskriget har fått namnet Förintelsen. Namnet beror på att den nazistiska regimen mycket metodiskt arbetade för att förinta alla judar i hela Europa. Det judiska folkmordet som nazisterna och deras medhjälpare genomförde innebar att omkring 6 miljoner judar mördades. Folkmordet pågick under andra världskriget 1939–1945. Också romer utsattes för ett folkmord baserat på att nazisterna tänkte att det fanns olika ”*människoraser*”. Nazisterna förföljde, fängslade och mördade även tiotusentals människor som var till exempel politiska motståndare, homosexuella eller människor som nazisterna ansåg inte ”*passa in*” i det nazistiska samhället och som kallades ”*asociala*”.

Roller i Förintelsen

Verkligheten är sällan så enkel att det går att peka ut vilka olika roller människor eller regeringar i länder spelat i en historisk händelse. Förintelsen är inget undantag. Genom att utgå från de olika rollerna kan vi kanske lära oss hur svårt det är peka ut människor som det ena eller det andra. De roller som oftast används för att se på människors och länders agerande i Förintelsen är förövare, offer och åskådare.

Förövare – betyder ”*en person som begått ett visst brott*”. I Förintelsen var nazisterna, som låg bakom och utförde folkmorden, förövare. Men de var inte de enda som gjorde Förintelsen möjlig eller som utförde alla förföljelser och mord. Regeringar i andra länder som mördade eller skickade judar och romer till koncentrations- och förintelseläger och var medhjälpare till nazisterna var också förövare. Enskilda personer kunde också vara förövare.

Offer – betyder någon eller några som utsatts för förföljelse eller våld. Ordet offer kan få betydelsen att det inte fanns något motstånd mot förövarna vilket inte stämmer. Människor som tillhörde folkgrupperna judar och romer blev offer för nazisternas och deras medhjälparens mördande. Nazisterna mördade också grupper som till exempel politiska motståndare, homosexuella, Jehovas vittnen, människor med en funktionsnedsättning.

Åskådare - en åskådare är någon som ser på något och inte gör något. Det kan vara personer eller regeringen i ett land. Orsakerna till att åskådaren inte gör något kan vara olika. Det kan vara av rädsla eller att man inte bryr sig, eller av någon annan orsak. Men många åskådare i Nazityskland var inblandade på något sätt i Förintelsen genom till exempel deras arbete eller att de köpte en bostad som tillhört judar men som tagits i beslag av nazisterna.

Nazisterna ville utrota allt judiskt

Nazisterna ville utrota alla judar och hela den judiska kulturen. Det kallas därför för ett folkmord. Det andra världskriget gjorde att det blev möjligt att genomföra ett folkmord under så lång tid som sex år. Antisemitism är ett samlande begrepp för hat och fiendlighet mot judar och som funnits i många hundra år i Europa. Förintelsen, folkmordet på omkring sex miljoner judar under andra världskriget, är det mest extrema uttrycket för antisemitism.

Romer och andra grupper förföljdes och mördades

Samtidigt som Förintelsen genomförde nazisterna ett folkmord på romer. Andra grupper var också utsatta för förföljelse och övergrepp av nazisterna. Det var grupper som nazisterna ansåg vara ett hot mot det nazistiska samhället eller mindre värda. Det kunde vara politiska motståndare, kriminella eller personer med en intellektuell funktionsnedsättning.

TYSKLAND 1933–39

Efter att Adolf Hitler hade kommit till makten den 30 januari 1933, började judarna i Tyskland att utsättas för en snabbt växande diskriminering och brutala förföljelser. Under 1930-talets gång segregerades de tyska judarna successivt från den övriga befolkningen. Anti-judiska lagar och restriktioner infördes. De anti-judiska lagarna tog ifrån den judiska befolkningen dess medborgerliga rättigheter. Mot slutet av 1930-talet utsattes judarna alltmer för rena våldsaktioner. Efter annekteringen av Österrike och delar av Tjeckoslovakien 1938–1939 började judarna också i dessa länder att förföljas av den nazityska regimen. En väsentlig del av den anti-judiska politiken i Nazityskland under 1930-talet var den så kallade ”*ariseringen*”. Den innebar att judar utestängdes från arbetsmarknaden och det ekonomiska livet. Judiska företag beslagtogs och drevs vidare av ”icke-judar”. Successivt förbjöds judarna att arbeta inom olika yrkesområden och fräntogs alla möjligheter att försörja sig. Under 1930-talet syftade den nazistiska politiken i första hand till att skapa ett judefritt Tyskland. Genom att omöjliggöra för judarna att leva i Tyskland skulle de tvingas att emigrera eller fly till andra länder. Det var emellertid svårt för de tyska judarna att hitta andra tillflyktsorter eftersom det fanns få länder som ville ta emot dem. När den judiska flyktingströmmen ökade 1938–1939 stängde de europeiska länderna och USA i stort sett sina gränser för judiska personer.

NSDAP – Rasideologi

Den nazistiska ideologin byggde på den ”*ariska*” och germanska rasens påstådda överlägsenhet. Utgångspunkten var att den enskilda individen inte betydde någonting medan rasen betydde allt. Hela tillvaron gick ut på en ständig kamp mellan den egna rasen och andra raser. Judar, romer och andra påstått lägre raser stod för det onda i tillvaron enligt den nazistiska rasideologin. De måste till varje pris besegras eller förintas. Målet var att skapa en rasren och auktoritär stat byggd på en blandning av gamla traditioner och tekniska nyheter. Den nazistiska propagandan lyfte fram ”*ariern*” som ett rasmässigt ideal. Det i motsats till den negativa beskrivningen av juden, som representerade det osunda och det onormala. Judarna framställdes som fiender till den tyska staten och det tyska folket. I den nazistiska propagandan ingick att allt osunt måste bort ur den tyska folkgemenskapen. Steg för steg skildes därför judarna från övriga tyskar. Till slut skildes de från sin mänskliga identitet, avhumaniserades och förintades. Nazisterna betonade också vikten av utökat ”*livsrum*” (*lebensraum*). För att säkerställa det tyska folkets tillväxt och fortlevnad skulle Tyskland ta kontroll över stora områden österut. Det på grund av att befolkningen utgjordes av slaver och de ansågs också vara en lägre stående ras.

Anti-judiska åtgärder

1933: Adolf Hitler och nazisterna kom till makten i Tyskland den 30 januari 1933. Direkt efter makttillträdet började judarna i landet att utsättas för diskriminering och förföljelser.

Bojkott av judiska butiker: Den 1 april 1933 utlystes en landsomfattande bojkott av judiska affärsföretag. Uniformerade nazister, en del av dem beväpnade, stod utanför butiker och företag som ägdes av judar, och hindrade kunder från att komma in. Samtidigt fördömde propagandan alla affärer med judar. Särskilt hårt drabbades företag som ägdes av judar som ursprungligen kom från Östeuropa. Den officiella bojkotten gällde bara en dag, men inspirerade till många liknande, mindre aktioner på lokal nivå. Bojkotten den 1 april 1933 var den första landsomfattande aktionen som nazisterna riktade mot judarna. Bojkotten klargjorde att anti-judiska aktiviteter stöddes av regeringen. Den utgjorde också starten för den så kallade ”*ariseringspolitik*” i Nazityskland. Den utestängde judarna från hela det ekonomiska samhällslivet. Judarna fräntogs alla möjligheter att försörja sig.

Första anti-judiska lagen: Den första anti-judiska förordningen infördes i Nazityskland den 7 april år 1933. Enligt den så kallade ”*ariska klausulen*” kunde judar avskedas från statliga och offentliga tjänster utan anledning. Lagen förde med sig att de tyska judarna ganska snart förbjöds att tjänstgöra inom de flesta offentliga yrken, exempelvis som läkare, tandläkare, lärare, advokater och redaktörer. De utestängdes också från allmänna organisationer och föreningar, exempelvis idrottsföreningar. I november 1933 avskedades alla judar, och även alla icke-judar som var gifta med en judisk person, från det tyska järnvägsbolaget.

Begränsade möjligheter till högre utbildning: Den 25 april 1933 kom en lag som begränsade judars möjligheter till högre utbildning. Enligt lagen fick judar utgöra högst 1,5 procent av alla gymnasie- och universitetsstuderande i Tyskland. Varje enskild skola fick ha högst 5 procent judiska studenter. På grund av en gällande lag om obligatorisk skolplikt gjordes inga begränsningar för judar i grundskolan. Många judiska grundskoleelever flyttade ändå frivilligt över till rent judiska skolor. Det på grund av att de skrämdes av det anti-judiska klimatet och blev trakasserade av icke-judiska lärare och elever. I november 1938 fick judiska barn endast gå i judiska skolor. Hösten 1941 förbjöds även alla judiska skolor.

Rasteori i tyska skolor: Rasteorin var en väsentlig del i den nazistiska världsåskådningen. När nazisterna kom till makten i Tyskland försökte de göra den till en självklar norm inom alla områden. För att etablera och sprida den nazistiska rasläran infördes studier om ärftlighet och ”*rasvetenskap*” som obligatoriskt ämne i alla tyska skolor.

Bokbål/Censur

Att bränna ”*otyska*” böcker var en av de åtgärder som naziregimen använde för att bestämma över människors tankar och åsikter, och begränsa yttrandefriheten. Propagandaministeriet, under ledning av Joseph Goebbels, övervakade alla delar av det kulturella och intellektuella livet i Tyskland. Ett stort nätverk av propagandakontor upprättades i hela landet. Den 10 maj 1933 brände nazisterna tusentals böcker som var skrivna av judar eller av politiska motståndare. Det genomfördes som offentliga bokbål i Berlin och på andra platser. Vid slutet av 1934 hade över 5 000 boktitlar förbjudits i Tyskland. Under 1933 tog regeringen allt fastare kontroll över den tyska radion och pressen. Hårda restriktioner infördes för vad som fick sändas och skrivas. Också musik, teater- och filmproduktion kontrollerades av regimen. Den tyska regeringen försökte även påverka vad som skrevs i andra länder. När en utländsk tidning skrev något negativt om Nazityskland, skickades en officiell protest till det aktuella landets regering. Protesten var oftast, mer eller mindre, hotfullt formulerad. Många utländska tidningar förbjöds i Tyskland och det blev också förbjudet att lyssna på utländsk radio.

Riksrepresentationen för tyska judar

Den 17 september 1933 grundades Riksrepresentationen för tyska judar (Reichsvertretung der Deutschen Juden). Den leddes av rabbi Leo Baeck. Riksrepresentationen fungerade som en nationell organisation för de tyska judarna under naziregimen och arbetade för att säkerställa den judiska existensen i Tyskland. Den judiska befolkningen uppmuntrades att känna stolthet över sitt ursprung. De uppmanades också att hålla samman och hjälpa varandra för att klara av den fruktansvärda förföljelse och diskriminering som de utsattes för. Riksrepresentationens arbete omfattade alla aspekter av det judiska livet och alla sektorer av det judiska samhället. Dess huvudsakliga verksamhetsområden var utbildning, inrättande av judiska skolor, omskolning av judar som hade förlorat sina arbeten, sjukvård, ekonomiskt bistånd och att hjälpa judarna att emigrera från Tyskland. I juli 1939 erkändes Riksrepresentationen officiellt av den tyska regeringen och placerades under Gestapos kontroll. Organisationen förde judarnas talan inför de tyska myndigheterna och judiska representanter utomlands. Med hjälp av Riksrepresentationen försökte regeringen påskynda emigrationen av judar. Under våren 1943 deporterades Riksrepresentationens ledare rabbi Leo Baeck till Theresienstadtläget. I juli samma år upplöstes och förbjöds organisationen.

Ett judefritt Tyskland

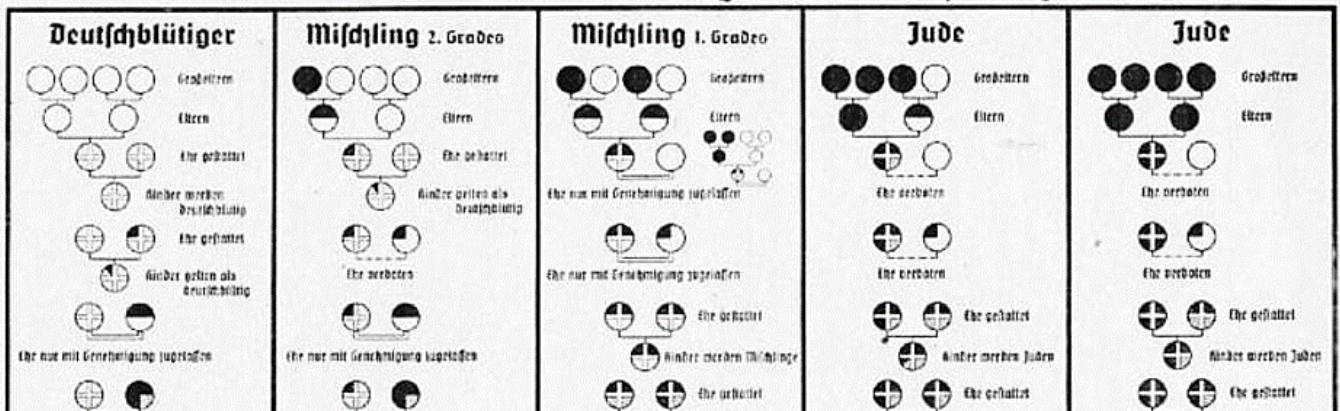
Under 1930-talet syftade den nazistiska politiken till att skilja det judiska samhället från det tyska och upphäva judiska människors jämställdhet med övriga medborgare. Genom att ta ifrån judarna deras rättigheter och deras möjligheter att försörja sig skulle de tvingas att lämna Tyskland. Den 10 februari 1935 infördes en lag om förbud för möten och där judar uppmuntrades att stanna kvar i Tyskland. Det var den första i en serie lagar och förordningar, som instiftades för att bekämpa den judiska befolkningens försök att förbli tyskar. Judiska verksamheter som istället uppmanade judarna att avskärma sig från det övriga samhället eller emigrera fick officiellt stöd av regeringen. Den 13 september 1937 utfärdade SS högsta ledare Heinrich Himmler en order som innebar att fängslade judar skulle frigges om de lovade att emigrera från Tyskland. Det var en strategi i ett led av ansträngningar att göra Tyskland judefritt. Den möjlighet kom senare att ”*erbjudas*” många av de tiotusentals judar som arresterades under Kristallnatten i november 1938. Den 21 oktober 1937 utfärdade Himmler ytterligare en order. Den innebar att alla tyskar som hade emigrerat från Tyskland efter den 30 januari

1933 skulle arresteras och sändas till koncentrationsläger om de återvände. Orden syftade till att hindra både judar och politiska motståndare från att återvända till Tyskland. Under senare delen av 1930-talet genomförde nazisterna flera aktioner där många judar arresterades och sändes till koncentrationsläger. Syftet var att öka pressen på judiska personer att lämna Tyskland.

Nürnberglagarna

Nürnberglagarna kallas den anti-judiska lagstiftning som antogs på partidagarna i Nürnberg den 15 september 1935. Två lagar infördes som juridiskt och socialt skiljde judar från icke-judar i Tyskland. Enligt den första av Nürnberglagarna förlorade judarna sitt tyska medborgarskap. Den andra lagen förbjöd äktenskap och sexuellt umgänge mellan judar och icke-judar. Judar fick heller inte använda den tyska flaggan eller de tyska färgerna. Brott mot lagen bestraffades med fängelse. Den 14 november 1935 fick de båda lagarna flera tillägg som förtydligade hur de skulle användas och förklarade vem som hade judisk härkomst. Enligt tilläggen hade judar inte längre rösträtt och kunde inte ha offentliga ämbeten eller vara statstjänstemän. Äktenskap mellan judar och så kallade "kvartsjudar" förbjöds. "Halvjudar" kunde få gifta sig med "kvartsjudar" och icke-judar efter särskilt tillstånd från regeringen. "Kvartsjudar" fick inte gifta sig med varandra, men däremot med icke-judar och skulle på så sätt bli en del av det tyska folket. Huruvida en person klassades som jude ansågs vara beroende av vilka mor- och farföräldrar han eller hon hade. Beteckningen "i rasligt hänseende heljudisk mor-/farförälder" utgick från att en mor- eller farförälder räknades som "heljude" om han eller hon hade tillhört en judisk församling. Lagarna var ett tydligt uttryck för nazisternas rasideologi, där judar bedömdes utifrån sin biologiska bakgrund. Det berodde inte på vilken religion de hade. Att judarnas ursprung (mor-/farföräldrar) däremot bestämdes av religion, berodde på att människor inte fanns folkbokförda med "rastillhörighet". Det var bara genom att judarna var registrerade i ett judiskt samfund som man kunde identifiera dem. Att personer av judisk "blandras" inte drabbades lika hårt som "heljudar" berodde främst på att de ansågs ha för starka band till icke-judiska tyskar. Det kunde skapa motstånd mot den anti-judiska politiken bland den icke-judiska befolkningen. Fram till mitten av 1943 utökades Nürnberglagarna med en lång rad förordningar och förbud. Dessa utestängde personer med judisk härkomst från delar i det tyska samhället i ännu större utsträckning.

Die Nürnberger Gesetze

Österrike 1938

Den 13 mars 1938 införlivades Österrike med Tyskland (*Anschluss*). Vid den tidpunkten fanns omkring 185 000 judar i Österrike. Den nazistiska regimen satte genast igång en omfattande aktion mot judarna. Anti-semitiska lagar som hade införts gradvis i Tyskland sedan 1933, infördes nu i Österrike inom loppet av några veckor. Judar utestängdes från högre utbildningar och förbjöds att ha offentliga tjänster. Judiska företag och affärsrörelser beslagtogs. Judiska bostäder plundrades på konst och värdeföremål, som transporterades till Berlin. Synagogor vandaliserades. Många arresterades och sändes till koncentrationsläger. Flera hundra österrikiska judar begick självmord under de första månaderna efter *Anschluss*. Andra försökte att fly. Under sommaren 1938 flydde uppskattningsvis 50 000 judar från Österrike, i maj 1939 hade ytterligare ca 50 000 lämnat landet och de skulle följas av omkring 25 000 under de två följande åren. Av de som blev kvar mördades omkring 65 000 personer.

Eviankonferensen

På initiativ av den amerikanska presidenten, Franklin D. Roosevelt, samlades representanter från 32 länder till en internationell konferens i Evian i Frankrike den 6–15 juli 1938. Avsikten var att diskutera en lösning på flyktingproblemet i Europa, framför allt de många judiska flyktingarna från Tyskland och Österrike. Målet var att definiera de olika ländernas hjälpåtgärder för judiska flyktingar och fastställa antalet flyktingar som varje land kunde ta emot. 33 länder var inbjudna, men Italien tackade nej av hänsyn till sin allians med Tyskland. På plats fanns också representanter från närmare 40 frivilliga hjälp- och flyktingorganisationer. Organisationerna var inte inbjudna som deltagare utan enbart som åhörare. Konferensen blev ett totalt misslyckande vad det gällde att hjälpa de europeiska judarna i deras svåra situation. Alla de deltagande länderna uttryckte stor sympati med de förföljda judarna, men förklarade samtidigt att de inte kunde ta emot fler flyktingar. Skälen var främst ekonomiska och sociala hänsyn samt risk för ökad arbetslöshet. Det fanns också en rädsla för att en judisk flyktingström skulle skapa ökad antisemitism och ”ett judeproblem” i det egna landet. Det enda konkreta resultatet av Eviankonferensen var att en internationell flyktingkommitté, Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), bildades. IGCR hade representanter från 27 nationer och med säte i London. Dess främsta uppgift var att försöka hitta länder som var villiga att ta emot de judiska flyktingarna. Kommittén skulle också förhandla med den nazityska regeringen för att försöka få till stånd en mer ordnad judisk utvandring från Tyskland. Men också IGCR:s arbete misslyckades. De flesta länder skärpte istället sin flyktingpolitik gentemot judar under 1938–1939. Problemet för de förföljda judarna i slutet av 1930-talet var inte att få lämna Tyskland, utan att få komma in i något annat land. Flertalet av de 27 nationerna i IGCR deltog endast pliktskyldigast och med bristande engagemang.

J i judiska pass

När den judiska flyktingströmmen ökade i slutet av 1930-talet, skärptes flyktingpolitiken i de flesta länder i Europa. Hårdare regler infördes för att stoppa de judiska flyktingarna redan vid gränserna. Det var emellertid ofta svårt för gränspoliserna att veta vilka som var judar. I början av hösten 1938 framförde Sverige och Schweiz, oberoende av varandra, önskemål om att de tyska judarna skulle få särskilda pass. Detta ledde till att den tyska regeringen införde de så kallade ”*J-passen*”. Den 5 oktober 1938 blev alla judiska pass ogiltiga och skulle lämnas in till polisen inom två veckor. Judarna fick därefter ansöka om nya pass. Passen stämplades med ett rött ”**J**” på första sidan.

Zbaszyn-deportationen

Den 27–28 oktober 1938 arresterades omkring 17 000 judar med polskt medborgarskap i Tyskland. De transporterades omedelbart ut ur landet och lämnades vid den polska gränsen. En del av de deporterade var hela familjer, men de flesta var fäderna i familjerna. De tyska myndigheterna hoppades att kvinnor och barn självmant skulle följa efter, när familjefadern hade utvisats. Bakgrunden till deportationen var att den polska regeringen hade beslutat att alla pass som tillhörde polska judar som bodde utomlands, skulle bli ogiltiga från och med den 29 oktober. Innehavarna av passen skulle också förlora sitt polska medborgarskap. Den polska regeringen ville förhindra att de judar som tidigare hade utvandrat till Tyskland och bott där i många år skulle återvända till Polen på grund av nazisternas förföljelser. De polska myndigheterna vägrade först att släppa in de deporterade judarna i Polen. De internerades istället i den lilla gränsstaden Zbaszyn. Där tvingades de leva under svåra förhållanden. Först den 24 januari 1939 nåddes en överenskommelse mellan Tyskland och Polen. De utvisade judiska personerna fick tillfälligt åka tillbaka till Tyskland för att ordna upp sina affärer. Därefter fick de återvända till Polen med sina familjer.

Kristallnatten – Novemberpogromen

Den 7 november 1938 blev tredjesekreteraren vid den tyska beskickningen i Paris, Ernst vom Rath, skjuten. Skotten avlossades av en 17-årig polsk jude, Herschel Grynszpan. Hans föräldrar och syster hade, tillsammans med omkring 17 000 andra polskfödda judar, utvisats från Tyskland till Polen den 28 oktober. Deportationen gick under namnet Zbaszyn-deportationen. De polska myndigheterna hade vägrat att ta emot dem och de befann sig nu under svåra förhållanden i ett ingenmansland vid den tysk-polska gränsen. Grynszpan's motiv var förtvivlan över familjens situation och den behandling de hade fått av de tyska nazisterna. Ernst vom Rath dog

av skadorna den 9 november. Mordet på vom Rath blev en förevändning för den tyska nazistregeringen att genomföra en stor våldsaktion mot judarna i Tyskland och Österrike. En landsomfattande pogrom med massarresteringar av judar hade redan planlagts och koncentrationslägren hade förberetts för att ta emot ett stort antal fångar. vom Raths död erbjöd ett bra tillfälle att sätta planen i verket. Aktionen genomfördes av lokala parti- och SA-organisationer över hela landet. Polis och brandkår beordrades att inte ingripa så länge inte tysk egendom hotades. Natten mellan den 9 och 10 november 1938 brändes och förstördes över 1 400 synagogor och bönehus. Omkring 7 500 judiska butiker fick skyltfönstren krossade, vandaliserades och plundrades. Även judiska bostäder vandaliserades. Judar misshandlades, mördades och många begick självmord i desperation. 30 000 judiska män arresterades och skickades till koncentrationslägren Dachau, Buchenwald och Sachsenhausen. Där utsattes de för en brutal behandling av SS. De judar som lovade att lämna Tyskland för att aldrig återvända blev senare frisläppta. Enligt senare forskning mördades omkring 400 judar under natten den 9–10 november. Tillsammans med självmorden och dödsfallen i koncentrationslägren den närmaste tiden efteråt beräknas det totala antalet dödsoffer för hela pogromen vara runt 1 500. De materiella skadorna uppgick till enorma summor. Regeringen gav judarna skulden för händelsen och tvingade dem att betala ett kollektivt skadestånd på en miljard mark till staten. De judiska affärsägarna fick också städa upp på gatorna efter förödelsen. Glassplittret från alla de krossade fönstren som täckte gatorna, gjorde att pogromen fick namnet Kristallnatten, eller egentligen Rikskristallnatten. Men våldsaktionerna mot judarna i november 1938 ägde inte rum enbart under natten den 9–10. De började redan den 7 och pågick till den 13 november. Det anses därför mer rättvisande att kalla händelserna för Novemberpogromen. Det är också oklart vem som från början hittade på namnet Kristallnatten. Det skulle kunna vara en cynisk benämning på pogromen som skapades av förövarna. Novemberpogromen markerade att de tyska nazisterna var beredda att använda vilka medel som helst i kriget mot judarna. Den tydliggjorde också att den tyska staten skyddade våldsverkarna, inte de judiska offren.

Italien

Under hösten 1938 infördes ett omfattande system av raslagar i det fascistiska Italien. Äktenskap och intimt umgänge mellan judar och icke-judar förbjöds. Judar som inte hade italienskt medborgarskap utvisades ur landet. Judiska elever och lärare stängdes ute från skolorna och en rad ekonomiska restriktioner infördes för judarna.

Judiska barn

Den nazityska anti-judiska politiken under 1930-talet syftade främst till att göra Tyskland "*judefritt*". Förföljelserna och diskrimineringen skulle tvinga judarna att lämna landet. Samtidigt skärpte de flesta andra länder sin flyktingpolitik gentemot judar. När de judiska familjerna fick allt svårare att hitta något land som tog emot dem försökte många av dem att åtminstone rädda sina barn ut ur Nazityskland. Efter Kristallnatten i november 1938 började judiska organisationer i flera länder att arbeta för att försöka utverka inresetillstånd för tysk-judiska barn och ungdomar. Från slutet av 1938 och fram till mitten av 1940 fördes judiska barn ut ur Tyskland, Österrike och Tjeckoslovakien inom ramen för det som kallas Barntransport (Kindertransport). Det exakta antalet kan inte fastställas, men uppskattningsvis handlade det om mellan 17 500 och 20 500 barn under 16 år. Omkring 10 000 av dem togs emot i Storbritannien. Andra länder som exempelvis Holland, Belgien, Frankrike, Danmark, Norge och USA tog emot ett växlande antal. Det kunde vara några få tiotal upp till 2 000. Sverige tog emot 500 barn. Barnen lämnade sina hemländer ensamma. Oftast fick olika judiska organisationer eller privatpersoner i mottagarländerna betala kostnaderna för deras uppehälle. Barnens föräldrar blev kvar i Nazityskland och många av dem dog i förintelselägren. Ett okänt antal av de barn som räddades till exempelvis Holland, Belgien och Frankrike föll offer för Förintelsen, när dessa länder senare ockuperades av Tyskland.

1939 – Hitler talar

Den 30 januari 1939 höll Hitler ett tal i den tyska riksdagen. I talet gav han judarna skulden för att ett nytt världskrig närmade sig och hotade med att utrota alla judar i Europa om kriget skulle bryta ut. Utdrag ur Hitlers riskdagstal: "*Jag vill idag åter vara profet: om den internationella finansjudendomen inom och utom*

Europa skulle lyckas att än en gång störta folken i ett världskrig, så blir resultatet inte en bolsjevisering av världen och därmed judendomens seger, utan ett förintande av den judiska rasen i Europa.”

Tjeckoslovakien

Efter att Tyskland hade ockuperat den tjeckiska delen av Tjeckoslovakien den 15 mars 1939 och låtit kungöra att detta område därefter skulle vara ett tyskt protektorat, det s k Protektoratet Böhmen-Mähren, började en omfattande förföljelse av judarna. Anti-judiska lagar tog ifrån judarna deras medborgerliga rättigheter. Judisk egendom beslagtogs. Synagogor vandaliserades. Judar trakasserades, överfölls på gatorna och arresterades. Av de ca 118 000 judar som befann sig inom protektoratets gränser i mars 1939 lyckades mer än 26 000 lämna området innan dess att emigration fullständigt förbjöds i oktober 1941.

St. Louis

Den 13 maj 1939 lämnade det tyska passagerarfartyget St. Louis staden Hamburg på väg mot Kubas huvudstad Havanna. Ombord fanns 930 tyska judar med inresetillstånd till Kuba. Tillstånden var utfärdade av generaldirektören för den kubanska immigrationsmyndigheten. Generaldirektören hade tagit betalt för dem och försäkrat att de skulle gälla istället för visum. Men inresetillstånden förklarades, trots myndighetens löfte, ogiltiga av den kubanska regeringen. Många kubaner visade också ett starkt motstånd mot judisk invandring. När St. Louis kom fram till Havanna den 27 maj 1939 fick endast 23 av de 930 judarna tillåtelse att komma in i landet. De övriga fick inte lämna fartyget. Den 2 juni tvingades St. Louis lämna Havannas hamn. Den amerikanska organisationen Jewish Joint Distribution Committee (JDC) försökte förhandla med den kubanska regeringen om att alla judarna skulle få stanna. Den 5 juni gick Kuba med på att ta emot dem mot en ersättning av 500 dollar per flykting. Betalningen skulle ske senast dagen efter. JDC klarade inte av att betala den summan på den korta tiden. Medan förhandlingarna mellan JDC och den kubanska regeringen pågick cirklade St. Louis runt i området mellan Kuba och Florida. Försök gjordes att få USA att ta emot flyktingarna, men de amerikanska myndigheterna meddelade att St. Louis inte fick komma in på amerikanskt vatten. Den 6 juni påbörjade St. Louis färden tillbaka mot Tyskland. För judarna ombord väntade en mörk framtid. Enligt en tysk lag som hade utfärdats den 21 oktober 1937 skulle alla som emigrerade från Tyskland, men återvände, arresteras och placeras i koncentrationsläger. Men judarna på St. Louis behövde inte återvända till Tyskland. Medan fartyget var på väg tillbaka förhandlade JDC med flera europeiska länder och lyckades till slut få Storbritannien, Frankrike, Holland och Belgien att ta emot dem. St. Louis resa till Kuba uppmärksammades i världspressen. För Hitler och de tyska nazisterna blev den en propagandaseger. Den visade att judar var lika oönskade i övriga världen som i Nazityskland. En av dem som kämpade för att rädda judarna på St. Louis var fartygets kapten Gustav Schröder. Han vägrade i det längsta att vända tillbaka till Tyskland. Han var till och med beredd att låta fartyget gå på grund utanför den brittiska kusten, så att alla passagerarna skulle bli tvungna att föras i land i Storbritannien. Många av de judar på St. Louis som togs emot i Frankrike, Holland och Belgien blev senare offer för Förintelsen när dessa länder ockuperades av Nazityskland.

Sverige?

I slutet av 1930-talet ville Sverige inte ta emot judiska flyktingar. Judar har bott i Sverige i flera hundra år, men det fanns många svenskar som inte ville att judar skulle invandra till Sverige. Tidningar, tecknade bilder och filmer beskrev länge judar som om de vore annorlunda och sämre än svenskar.

ANDRA VÄRLDSKRIGET 1939–1945

För att förstå hur Förintelsen kunde genomföras under andra världskriget är det viktigt att förstå hur utbrett kriget var. De stridande länderna var på den ena sidan de så kallade ”axelmakterna” som bestod av Nazityskland, Italien och från och med slutet av 1941 även Japan. På den andra sidan stod ”de allierade”: Storbritannien och det brittiska samväldet (Kanada, Indien, Australien, Nya Zeeland med flera), Sovjetunionen (efter juni 1941), Frankrike, Polen, USA (efter december 1941) och en stor mängd andra länder. Många människor från andra länder var också inblandade på båda sidor.

Överenskommelsen mellan Nazityskland och Sovjetunionen: I augusti 1939 gjorde Nazityskland och Sovjetunionen en överenskommelse om att inte angripa varandra. Detta var mycket överraskande eftersom Hitler och Sovjetunionens kommunistiska ledare Josef Stalin varit fientligt inställda mot varandra. Ett hemligt avtal mellan länderna delade upp områden av Europa mellan dem. Polen skulle delas upp så att Nazityskland fick de västra delarna och Sovjetunionen de östra. Sovjetunionen skulle också få kontroll över Finland och de baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen.

Andra världskriget startade i september 1939: Den 1 september angrep tyska trupper Polen, bara en vecka efter överenskommelsen mellan Nazityskland och Sovjetunionen. Några dagar senare förklarade Storbritannien och Frankrike krig mot Tyskland. Det andra världskriget hade nu startat.

Polska judar förföljdes av nazisterna: Kort efter den tyska invasionen började nazister förfölja judar i Polen. Även den icke-judiska polska befolkningen behandlades illa av nazisterna och nästan 2 miljoner polacker mördades under kriget. Nazisterna tvingade judar i Polen att bo i getton, det var avspärrade områden i städer som ingen fick lämna. I getton var det dåliga förhållanden med svält, trängsel och sjukdomar. Judar tvingades bära en Davidsstjärna på sina kläder för att visa att de var judar.

Norge och Danmark attackerades: I april 1940 anföll tyska trupper Danmark och Norge. Danmark gav upp inom 24 timmar. I Norge var det strider i två månader innan tyskarna kunde ockupera landet. Nu var Sveriges närmaste grannland, Norge, ockuperat av Nazityskland.

Kriget i Västeuropa: Nazityskland anföll Belgien, Nederländerna, Luxemburg och Frankrike i maj 1940. De brittiska trupperna som skickats för att hjälpa till mot de tyska trupperna drog sig tillbaka till Storbritannien. I juni kunde segrande tyska trupper marschera in i Paris.

Franska judar skickades till koncentrationsläger: I Frankrike fanns mellan 300 000 och 330 000 judar. Många hade flytt från Centraleuropa och Östeuropa till Frankrike. Nazisterna införde samma lagar och förbud för judar som i Tyskland. I mars 1942 skickades de första judarna från Frankrike till koncentrationslägret Auschwitz i det ockuperade Polen.

Nederländerna och Belgien: I det ockuperade Nederländerna tog nazisterna över judars affärsrörelser och företag. Judar förlorade sina medborgerliga rättigheter och fick inte arbeta inom staten. Nazisterna krävde att alla judar skulle registrera sig. Nära 160 000 personer registrerade sig. Bland dem fanns 25 000 judar som flytt från Nazityskland. En stor del av den judiska befolkningen i Belgien tvingades till slavarbete. Mellan 1942–1944 deporterades 25 000 judar från Belgien till Auschwitz. Färre än 2 000 judar överlevde.

Förföljelse och jakt på judar skedde i de ockuperade länderna: I nästan alla länder som Nazityskland ockuperade pågick en jakt på judar. Det enda undantaget var Danmark där cirka 7 000 danska judar lyckas fly till Sverige år 1943. De som nazisterna fick tag i skickades till koncentrationsläger och förintelseläger i Östeuropa. Under hela kriget pågick nazisternas folk mord på den judiska befolkningen i Europas olika länder. I stora städer såväl som i små byar på landsbygden.

Nazitysklands anfall på Sovjetunionen: Sommaren 1941 anföll Nazityskland Sovjetunionen trots överenskommelsen från 1939. Så kallade Einsatzgruppen hade order att mörda judar, kommunister och andra som nazisterna ansåg vara ett hot. Judar och romer ställdes upp vid massgravar och sköts ihjäl. Nazisterna använde även bussar som de fyllde med människor och sprutade in avgaser. Människorna inne i bussen dog av förgiftning från avgaserna.

Romer deporterades från Österrike till getto i Polen: Under hösten 1941 deporterades 5 000 romer från Österrike till den polska staden Łódź där ett område i det judiska gettot delades av för romer. Av de 5 000 romerna dog 700 av tyfus i gettot. De som fortfarande levde fördes sedan till förintelselägret Chelmno där de mördades. Efter Nazitysklands anfall på Sovjetunionen 1941 mördade de tyska Einsatzgruppen ett stort antal romer i massavrättningar.

Interneringsläger – arbetsläger – fångläger – koncentrationsläger

Nazisterna byggde många koncentrationsläger i Europa, framförallt i Polen och Tyskland. Det var ett slags fängelseläger där människor levde under mycket dåliga förhållanden. Fångarna sattes i koncentrationsläger utan rättegång och dom. Arbetsläger var som ett koncentrationsläger, men där fångarna tvingades arbeta som slavar, oftast tills de dog. Många dog av svält, sjukdom och utmattning. Flera arbetsläger byggdes på platser där fångarna kunde användas som tvångsarbetare i fabriker, stenbrott eller vägbygge. I koncentrationslägren och arbetslägren var fångarna judar, romer, politiska motståndare till nazisterna, kriminella eller andra som tillhörde grupper som nazisterna tyckte var mindre värda.

Förintelseläger

För att kunna mörda så många judar som möjligt byggde nazisterna förintelseläger som var koncentrationsläger för de som skulle avrättas. Förintelselägren var som en dödsfabrik, en plats där många människor skulle avrättas. De låg i det område som varit Polen, men som blev ockuperat av Nazityskland. Nästan 3 miljoner judar avrättades i förintelselägren. De läger som var förintelseläger hette Belzec, Chelmno, Sobibór, Treblinka, Maidanek och Birkenau. Ungefär lika många judar mördades av Einsatzgruppen och medhjälpare till nazisterna i östra Europa efter att tyskarna anföll Sovjetunionen 1941.

”Zigenarfamiljelägret” i Auschwitz-Birkenau: I december 1942 bestämde nazisterna att alla romer som fanns kvar i Tyskland skulle deporteras till koncentrationslägret Auschwitz-Birkenau. Där skapades ett särskilt läger för dem som kallades ”zigenarfamiljeläger”. Där hölls mer än 22 000 romer från Tyskland, Österrike och Polen fångna. Ungefär hälften dog av sjukdomar och svält. När nazisterna försökte avrätta de första romerna i lägret gjorde romer som slagits för Tyskland i det första världskriget motstånd. Efter det flyttades de manliga fångar som var unga och starka och de som var kvar var kvinnor, barn och äldre män. Sommaren 1944 bestämde ledningen för Auschwitz-Birkenau att det romska familjelägret skulle stängas. De som fortfarande levde mördades. De sista 2 897 personerna i lägret gasades ihjäl natten till den 3 augusti 1944. Den 2 augusti är en minnesdag för det romska folkmordet.

Dödsmarschern: Under våren 1945 trycktes de tyska trupperna tillbaka till Tyskland i både öst och väst. Nazisterna tömde lägren på fångar och tvingade dem att gå långa sträckor till läger som låg längre från krigsfronten. Ungefär 250 000 människor dog under dessa så kallade dödsmarscher.

1941–1945

USA går in i andra världskriget: År 1941 gick Japan till attack mot USA. I december bombades den amerikanska flottbasen Pearl Harbor på Hawaii. Efter attacken förklarade USA krig mot Japan och några dagar senare förklarade Nazityskland krig mot USA. USA hade stått utanför kriget fram till 1941 men nu hade de fiender både i Asien och Europa.

När Italien gav upp 1943 tog Nazityskland över styret av landet. År 1943 gick brittiska och amerikanska trupper i land på Sicilien för att anfälla Nazitysklands allierade Italien. Efter två månaders strider gav de italienska trupperna upp. Nazityskland tog över styret i de delar av Italien som de allierade ännu inte intagit. När Italien kapitulerat blev situationen sämre för de 43 000 judar som bodde i norra Italien. När nazisterna hade tagit över ordnades deportationer av judar till koncentrationsläger. Men många judar i Italien klarade sig genom att gömma sig med hjälp av italienska bekanta och den katolska kyrkan.

Krigsslutet i Europa: I juni 1944 gick de allierade trupperna från Storbritannien, Kanada, USA och Frankrike i land i Normandie i norra Frankrike. Efter några månaders hårda strider blev de tyska trupperna tvungna att lämna Frankrike och landet blev befriat från den tyska ockupationen.

Kriget slut i Europa: Den 8 maj 1945 kapitulerade de tyska trupperna och andra världskriget tog slut i Europa.

Kriget slut i Asien: I Asien var kriget inte slut utan pågick i nästan 3 månader till. I augusti 1945 släppte USA en atombomb över den japanska staden Hiroshima. Det var första gången en atombomb använts i krig. 80 procent av stadens byggnader totalförstördes och 150 000 människor dog. Tre dagar senare släppte USA en atombomb över den japanska staden Nagasaki. Då gav Japan upp kriget.

Enorma dödstal: Under andra världskriget dog sammanlagt omkring 50 miljoner människor. Många av dessa var civila, alltså människor som inte var soldater.

EFTER 1945

Efter andra världskriget ställdes ansvariga för Förintelsen inför rätta i den tyska staden Nürnberg. Flera högt uppsatta och ansvariga nazister hade redan tagit sina liv, däribland Adolf Hitler, och kunde inte dömas. De brott som domstolen anklagade de åtalade för var brott mot mänskligheten, krigsförbrytelser och brott mot freden. En av följderna av Nürnbergrättegångarna var att de Mänskliga rättigheterna antogs av Förenta nationerna (FN) år 1948.

Förintelsens påverkan på omvärlden: När folk mordet på judar upphörde i samband med att andra världskriget tog slut, hade nära 6 miljoner judar mördats. Av dessa var 1,5 miljoner barn. Till exempel levde före kriget 3,3 miljoner judar i Polen, efter kriget fanns bara 50 000 kvar. I Grekland fanns det 74 000 judar, 62 000 av dem mördades under kriget. De flesta av de judar som överlevt Förintelsen lämnade Europa efter andra världskriget. Hundratusentals människor flyttade till Israel, USA, Kanada, Australien, Sydamerika och Sydafrika.

Forskning pågår om romerna: Det pågår forskning om det romska folk mordets historia. Det är viktigt att även detta folk mord dokumenteras. Det finns inte några säkra siffror på hur många människor av romskt ursprung som mördades av nazisterna. Många romer var papperslösa och inte medborgare i något av de europeiska länderna. Det kan vara så många som 500 000 romer som mördades av nazisterna.

Europas efter Förintelsen: Även om det sedan länge hade funnits en utbredd antisemitism och antiziganism i Europa så hade den judiska och romska befolkningen varit en naturlig del av Europas många olika folk. Efter andra världskriget och Förintelsen var den judiska kulturen förstörd och det judiska folket nästan krossat. En stor del av den romska befolkningen i Europa mördades, men ändå tog det flera årtionden innan folk mordet på romer erkändes. Många samhällen saknade viktiga funktioner om till exempel läkare, slaktare och hantverkare efter de judiska och romska invånare som tvingats bort eller mördats. Folk morden och andra världskriget drabbade stora delar av världen, från norra Europa till Nordafrika.

Förintelsen utfördes av människor mot människor: De som var förövare i Förintelsen var vanliga människor och inte maskiner som var programmerade att döda. Men de utförde omänskliga handlingar mot andra människor. Hur kunde de som gjorde detta mot andra människor, även mot kvinnor och barn, samtidigt vara någons make eller pappa? I flera länder, däribland Sverige, kan ämnet Förintelsen vara känsligt. I Sveriges fall handlar det ofta om att folk tycker att landets regering gjorde för lite för att hjälpa judar och romer före och under andra världskriget. I andra länder kan ämnet vara känsligt då det fanns regeringar som var medhjälpare till nazisterna i folk morden. Det finns regeringar i vissa länder som vill ändra på historien för att landet ska framstå som att de bara gjorde bra saker under andra världskriget. Det finns också länder där det talats om att alla som inte var nazister var mer eller mindre hjältar och motståndsmän. Historien är inte så enkel att hantera och just det gör att det kan vara känsligt, men viktigt, att prata om Förintelsen.

Källa: Forum för levande Historia <https://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/forintelsen/fakta-om-forintelsen>

Forum för levande historia: Forum för levande historia är en myndighet under Kulturdepartementet. Vårt uppdrag är att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten har särskilt till uppgift att:

- informera om Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten
- sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde

Beslutet att inrätta en myndighet med det här uppdraget har sin bakgrund i att Sverige år 2000 anslöt sig till Stockholmsdeklarationen. Den antogs av 51 stater som deltog i en konferens i Stockholm samma år. Enligt deklarationen ska staten stödja minneshållande, undervisning och studier av Förintelsen. Syftet är att kunskaper om Förintelsens historia ska motivera människor att arbeta för alla människors lika värde.